

„fényeddel ránk süt a csillagoltár”

SÁRFELIRAT – NAGY GÁSPÁR POSZTUMUSZ VERSESKÖNYVE

Nap Kiadó
Budapest, 2007
202 oldal, 2500 Ft

Általánosan elterjedt vélemény szerint a kritikus ne legyen személyes. Pontosabban: ne az életével, csak a szakmai véleményével legyen jelen írásaiban. Irányelvként helyeseltető ez a magatartás, vannak azonban nehezen elkerülhető kivételek. Mit tehetek én például akkor, amikor a Tiszatáj főszerkesztője arra kér, hogy írjak Nagy Gáspár posztumusz verseskönyvéről? Igent kell mondanom, hiszen számos alkalommal foglalkoztam már a költővel, legelőször a még kötet nélküli pályakezdőt mutattam be. Szerető figyelemmel kísérhettem végig egy pályát, s pont most hallgassak? Lehetetlen. Aki kézbe veszi a kötetet, a kemény borító hátsó lapján egy négy soros verset – töredéket? – olvashat, amelyet a költő halála után talált meg a család az íróasztalán. Végül is ez lehet a költő utolsó szava, s ez a farkasréti búcsúztatáson is elhangzott Szokolay Sándor megjelenésében. Az összegyűjtött verseknek a könyvhétre megjelent, s ugyancsak Görömbei András által szerkesztett kötetéből azonban néhány más, töredéknek, variációnak tekintett szöveggel együtt ez is kimaradt. S a legutolsó vers mindkét kiadványban a *Biztató Vasy Gézának*. A hatvanötödik születésnapomra készítettek barátaim egy köszöntő könyvet, s ebbe írta Nagy Gáspár ezt a „litániás dicső éneket”, nyilvánvalóan 2006 decemberének közepén, mert akkor küldte el a szerkesztőknek. Tudtommal ez az utolsó befejezett írása. Nem köszönhettem meg neki, mert mire a könyvet megkaptam, ő már nem lehetett közöttünk. Viszont e vers keletkezése előtt nem sokkal kaptam tőle egy válaszlevelet. Én személyesen utoljára szeptember végén, a Czine Mihálydíj átadásán találkoztam vele, ahol én mondhattam róla a laudációt, de később elhúzódó influenzám, az ismétlődő antibiotikumos kúra miatt nem tudtam meglátogatni, nehogy megfertőzzem valamivel. Ő a levelét a következőképpen fejezte be: „Jövőre meg kell gyógyulnunk!” Engem, az alig beteget biztatott a haldokló. S önmagát is. Bizony, az ember egyik legkevésbé kioltható tulajdonsága a reménykedés.

Talán érthető, hogy a nekem írott utolsó vers miatt éreztem úgy, hogy nem illene erről a könyvről írnom. De mégis szólnom kell, már csak azért is, hogy ezt az életigenlő levelet említsem. S hogy legyűrjem azt a fájdalmat, amely 2006. májusa óta fokozódott bennem is a növekvő baljós előjelek láttán. Mert hiába tudjuk, hogy egyszer minden élet véget ér, a korai halál, a szenvedések hónapjaira következő halál fokozott igazságtalanság az olyan embernél, amilyen ő volt.

Az olvasók számos alkalommal megtapasztalhatták azt is, hogy a művész megéri előre a halálát akkor is, ha magánemberként erre nem feltétlenül számít még, ha nincsenek komor előjelek. Nagy Gáspárt hosszú évek óta betegségek sora gyötörte, majd nyilvánvalóvá vált az a kór, amely a gondolkodó ember haláltudatát kényszerűen átformálta, mindennaposá tette. Erről az utolsó szakaszcsoportról már nem szólnak versek, de éppen ez az életrajzi helyzet teszi különösen megrázóvá azt, hogy az elmúlás, a halál motívuma e kötet megkerülhetetlen középpontja. A posztumusz kötet versei – néhány kivételtől eltekintve – 2003 márciusa után keletkeztek, akkor zárult le az előző kötet, az *Ezredváltó, sűrű évek* éppen öt esztendő egybegyűjtő anyaga. Újabb öt esztendő már nem adatott meg a költőnek, csak három év, meg a betegség hónapjai, de az utóbbiakról eltekintve a versíró kedv töretlen: az előző kötetel rokon, kétszáz lap terjedelmű a *Sárfelirat*.

A kötet címét a költő felesége javasolta, s erre a telitalálatra bizonyosan rábólintana Nagy Gáspár, hiszen az *Utókor (3)* szinte sugallja ezt: „A sírfeliratomat / majd sárral írjátok, / mert a földön / a sárnál nincs maradandóbb.” A sár föld és víz elegye, és ez a kettő voltaképpen az életelv kifejezője a mítoszokban, de a mindennapi élettapasztalatban is. Maradandóbb az embernél, a fejfánál, de még a sírköveknél is. Ez a vers közvetlenül a bibliai teremtésmítoszra játszik rá, s Isten létéhez köti az egyes emberi sorsot: „Mert Ő bizonytal / ama *sárfelirat* mögé néz / miközben keze munkál / s szája a lelket életre költögeti.”

A halhatatlanságnak ez a virtuális reménye sem képes azonban arra, hogy könnyűvé tegye a halál felé vezető utat. Ha derűsebb lehetne az út, ha szorongástól mentesebb, akkor nem válhatna fő motívummá a végső ponthoz közelítés. A kötet első verssorozata a *H(1) – H(12)*. E ciklus első három darabja már olvasható volt az előző kötetben, s bizony, már ott is jelen volt ez a motívumkör. H mint halál, hiszen az első vers így indul: „Amióta tudván tudom a sorsom / hallgatólagosan egyezséget kötöttem / a Halál angyalával (vagy ördögével)” – így valóban „minden nap ajándék”. Nem ötvenegyhány, de hetvennyolcvan évesen szokás ezt kijelenteni, ha nem gyötri súlyos kór az embert.

S ha tovább haladunk a H-versekben, sorra ez az életérzés fogalmazódik meg. „Próbálj meg elviselni / még egy kis ideig / ebben a boldogságot feldúló / szűkös környezetben” – szól a feleséghez a második vers. A harmadik az erőszakos halál perceit idézi meg. A negyedik búcsú a német Irene Rübberdtől, aki „a magyar irodalom angyali szolgálóleánya” volt, az ötödik szintén búcsúvers, a színész Ternyák Zoltántól. Ezután három dal következik, külön kis belső ciklus a háló motívumára építve. A háló a sors talányosságát fejezi ki, a jó és a rossz lehetőségeket, a *baljóslatú jeleket* és a *drága kötelmeket*. A kilencedik vers egy lidérces álmot, s benne egy végrendelkezést rögzít, amely szerint „a gazok és gazdagok / sem kivételek”, azaz mindenki „hamari hullajelölt”.

Az utolsó három H-vers ugyancsak belső ciklusnak tekinthető: összegző számvetések. A *H(10)* kulcsszava a *megválás*: „Lassan megválni / ettől attól / csöndben megválni / ezektől és azoktól / megválni bársony éjszakáktól / mikor az összes csillag / neked világolt / könnyedén / megválni mindentől / mi fontos volt egykor / tán még tegnap is / de látod mára / már lelkedben is összeomlott...”.

Ez a megválás egyértelműen a földi létre vonatkozik, s ezt szokatlan módon fejezi ki a folyó és a híd motívuma. Ezek nem válnak mitikussá, mint várhatnánk, hanem megmaradnak a láthatóság, az átjárhatóság síkján, a vers beszélője ezektől a cselekvésektől is

elbúcsúzik: „mert arra már nem lesz szükség / hiszen a megválást gyakorlod / és csak erre a semmiségre / maradt gondod / hogy átkelj átérj / oda ahová / kezdettől készülődte.” A *H (11)* a közösségi ember számvetése, aki keresztény is egyben. Élete a közösség világában zajlik, ahol rendre árulást kell megtapasztalnia, s ahol ez az ember „még a nagy omlás előtt” szeretne „életeket menekíteni”, Krisztus szavával megbocsátani a bűnösöknek, s meglátni „annyiféle emberarcban / azt az érvényes egyet.”

Az utolsó H-vers mottója: *Útban Kosztolányihoz. A Hajnali részegség és a Halotti beszéd* egyaránt felsejlik a háttérben, ám az utóbbi nyomatékosabb: a végső útra készülődő ember búcsúverse ez. A nyomasztó éjszakai álmokból és fájdalomból majd felébreszt a hajnal, amely akár szép is lehet, ám a vers egésze azt sugallja, hogy egy éjszakával megint közelebb a halál.

A H-versek nyomatékosan összegzik a halál motívumát, de az a kötet egészében jelen van. Versek siratják el Illyés Kingát, Körömdi Lajost, Sütő Andrást. (*Siratódal, Nagykun temetés... januári verőfényben, Harmadik vers-sirató*) Balassi Bálint mondja el végső számvetését (*Visszhangozó lépcsők egy eleven Balassi-szoborhoz*). József Attila sírja idéződik meg (*Te Istenre bíztad*). Csoóri Sándor betegágyánál aggódik és reménykedik a pályatárs (*Éjjel a megváltó hó*). Antall József emlékét idézi fel, s azon keresztül Marcus Aureliust: „te tudtad, milyen a halál” (*Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából*). Sorolhatók más versekből is a jellemző idézetek. Már csak néhány példát említek. A legharmonikusabb a *Chartres-i ablakok*: „van valami képzeted // arról milyen is lehet / a léten túli lét / mikor becsillan majd / teljes pompájával / az utolsó naplemente”. Megszületik az önfelszólítás is: „Lassulj, szívem, hisz élni kéne még!” (*Lassulj, szívem*). S 2006 júliusában, egyre fájdalmasabb kórházi ágyakon fekvő szót a beletörődés és a reménykedés: „tanulom már a néma harangok szavát... / megint le kéne győzni egy éjszakát!” (*Kolozsvári triptichon III. Tanulom már...*).

Az elmúlás, a megválás gondolat- és érzelmköre az egész személyiséget drámaian megmozgatja, de Nagy Gáspár nem húzódik vissza a személyiség legbelsőbb köreibe. A már említett *H (11)* ennek ékes bizonyítéka volt, de a kötet egészét még egy motívum szövi át: a mai magyar társadalomról való történelemtudatos és felelősségteljes gondolkodás.

Alighanem közismertnek tekinthető a költői életmű kapcsolata 1956 örökségével. Külön kötetbe összegyűjtve is megjelentek az e motívumkörhöz közvetlenül vagy áttételesen kapcsolódó versek. Ám 2006-ban két újabb versciklus látott napvilágot az ötvenedik évforduló tiszteletére. Ez a két mű – *Október végi tiszta lángok, Fénylő arcok és tükörképek* – két okból is indokoltan került be a posztumusz kötetbe. Egyrészt a legutolsó évek termése, tehát arról teljesebb képet így kaphatunk, másrészt további verseket is megemlítve egyértelművé válik, hogy a búcsúzó költő számára is létfontosságú az 1956-os forradalom emlékének ébrentartása. Az *Októberi stációk – keserű töredékek* végső tanulságaként a majdani történelmi megbékélésben reménykedik: „Talán még kell újabb ötven év... / akkorra már mindenki lelép / ezen és azon az oldalon... / s nem marad már más egyéb, / csak vegytisztán a forradalom!” Más versek a megtorlást idézik fel. Részben személyes emlékekkel. Ilyen az *Annakokáért korabeli apokrif a b-i korcsmahivatalból, érzelmes mai toldalékkal* amely *In memoriam hatvanas évek* mottó-figyelmeztetéssel a határsávról, a disszidálni vágyókról szól. Ilyen a *Puskás Kelemenék*, amely 1956 októbere után időpont-megjelöléssel az egyik nagybácsi sorozatos meghurcoltatását idézi fel. Kelemen

József a forradalom idején csendesítette a népharagot, megakadályozta a falu önbíráskodását, a pufajkások számára mégis rohadt ellenforradalmár lett, akit vertek, akinél fegyver után kutakodtak többször is, szerencsére hiába. Az akkor kisgyerek költő azonban a pesti srácok hősi harcaira gondolt, s „Azóta is elrejtethetlenül / velem vannak ezek a fegyverek!” A gyerekkort idézi fel a *Szorzótabla-émlék egy hajdani osztatlan iskolából* is. A tanításban 1956 után különös jelentőségre tesz szert a 8×7 és a 7×8. A tanító úr szerint: „jegyezzétek meg jól *ördögfiókák* / ez az amit álmotokban is / mindig tudnotok kell!” A jelen korban a költő ezt kiegészítően értelmezi: „Vagyishogy / az *egyszeregyben* / nincsen pardon / aki ebben téved / megbukott örökre.”

A Kádár-kor legnagyobb botrányt kiváltó verse az 1986-ban megjelent *A fiú naplójából*. (A Tiszatájban éppen most olvashattuk Kádár János hosszadalmas reflektálását ez ügyben a PB ülésén.) E vers kulcs gondolata az árulás, a kollaboráció, a kényszerű meghunyászkodás, s annak felismerése is, hogy nemcsak a totális, hanem a „legvidámabb” diktatúrában is „mindenki szem a láncban” – Illyéssel szólva. A helyzet részben kimondhatatlan, részben megváltoztathatatlan. Mégis eljött 1990. Fellángoltak, majd elcsöndesültek a remények a magyarság sorsproblémáinak rendezésére. Nagy Gáspár is azok közé tartozik, akik régóta aggódnak az ezredfordulás történelem menete miatt. A már említett, Antall Józsefet idéző vers indítása: „Május, 1990! / Azt hittem, talpra áll a nemzet!” S mint 1956 kapcsán, ismét kulcsszó lesz az árulás. Ennek mintegy folytatása az *Éjjel a megváltó hó*: „a szenvedés gyökerét kereste / amikor azt mondta: a diktatúrát / a tiltásokat el lehet ép lélekkel viselni / de ezt az elmúlt tizenöt évet... / az árulások csalódások hegyláncai alatt / össze lehet roskadni...”. A *Kívül a farsangi körökön* Kemény Zsigmondot idézi emlékezetünkbe „e jellemet lötyögtető korban”: „A haza a veszély párkányán állott.” A *Visszavonuló sorok vár-árnyjátékok idején* drámai központja a csalódott felismerés: a harcostársak többnyire zsoldosoknak bizonyultak: „egyszerűen nem értem... / nézek vissza a várra / kikkel védelmeztem azt / és kikkel is voltam oda / holmi védelmezőnek bezárva...” E vers rejtetten rájátszik Kányádi Sándor egyik híres alkotására, az *Illyés Gyulának odaáttra* ajánlott *Krónikás énekekre*.

Az ezredfordulás magyar világ komor költői képének van egy olyan vonulata is, amely a kortárs irodalom, tágabban a költészet helyzetével foglalkozik. Az egyik József Attilát idéző vers felveti a kérdést: „azóta mi a jó vers? / abban már régóta nincs egyezés, / kedves öcsénk-bátyánk... / bizony itt csak az irigység biztos, / csak a ködben kaszaboló táborok léte, / csak a kikiáltóké, / csak a veled üzletelőké / meg az árulás-szakértőké, / no és a harcok kisajátítóké...” (*Félig vakon írt levél J. A.-nak*).

Különleges helyzetű a kötet ugyancsak tizenkét darabos ciklusa, az *Utókor*. Nem sokkal a H-ciklus után elhelyezve azt gondolhatnánk, hogy ebben is az elmúlás a fő szöveg. De nem csak erről van szó, mint a kötetnek címet adó harmadik versben. Az utókor részben megélt, emlékké vált életrajzi helyzetek jelen ideje, részben az irodalomé, a műé. A ciklus versei erőteljesen személyesek, ugyanakkor távolságtartásra is törekszenek, főként a szelidebb irónia és önirónia révén. A már megélt múlt, a jelen és a még megélhető jövő szinte ugyanolyan, mint a sejthető utókor: számos szomorú tapasztalat dacára is megenged némi reménykedést. A ciklus hangulati-hangnemi összetettségét egyívűen oldja fel a záró darab, amely az előző vers Ithaka-képétől távolodva egy családias karácsonyestét

idéz meg a költő utókorából, amelyben lerázva az anyaföldet magáról, megszólalhat: „Is-tenem, lehet, hogy mégis / végleg hazaértem?”

Végezetül legalább röviden szólni szükséges a kötetet záró litániás dicsérő énekek ciklusáról. E műveket alkalmi verseknek nevezhetjük. Kettő képzőművésszel foglalkozik, s ez, ismerve Nagy Gáspár számos ilyen tárgyú írását, nem meglepő. A *Sorok – Katona Szabó Erzsébet Falára* a kötet egyik legszebb írása. Az *Őszi levél a költők ablakából* pedig a leg-derűsebb-legjártékosabb. Pataki Ferenc orosházi kiállításának megnyitására készült. Per-sze, minden verset alkalom szül, s a láthatóan alkalmiak is lehetnek nagyszerűek, mint az említettek mellett például a Vörös Lászlót, Tornai Józsefet, Monostori Imrét, Lázár Ervint köszöntők.

Nagy Gáspár életműve lezárult, átlépett az utókorba. S bár agresszíven uralkodó ká-nonok alig vettek róla tudomást, tudnunk kell, hogy irodalmunk klasszikusa. Legszebb versei kitörölhetetlenek immár nyolc évszázad magyar versgyűjteményéből, s e legszebb versek egy része a posztumusz kötetben olvasható.

Vasy Géza

